

BOŠTJAN MARKIČ

Volitve 1990

I

Če odstranimo volilno zaveso, katere so bile nekatere temeljne značilnosti slovenskih volitev? To nas zanima, čeprav vemo, da je slovensko volilno obnašanje v letu 1990 le posamezen izsek iz novejšega življenjepisa slovenskega naroda. Življenjepisa, ki je, kar se demokracije tiče, še zelo skromen. Demokratična usmerjenost je kakovost, ki je pridobljena z vajo in ponavljanjem.

Lahko zapišemo, da slovenski volilci poznajo politične razmere in da vedo, kdo je kdo v slovenski politiki. Zato tudi, vsaj z vidika povprečnega slovenskega volilca, ni bilo politično presenetljivih rezultatov. Tudi iz raziskave Slovensko javno mnenje iz obdobja zadnjih let je bilo razvidno, da slovenska politična zavest postopno vendarle dozoreva in da imamo opravka vsaj z relativno politično oblikovano javnostjo. Na zadnjih slovenskih volitvah nismo – razen posameznih izjem, ki pa ne spreminjajo celotne ocene, zagoreli v velikih političnih strasteh. Lahko bi trdili, da je bila volilna kampanja relativno dosti intelektualna, z nekaj nizkimi udarci, ki pa niso odločujoče oblikovali celotne volilne kampanje. Ali je bila simetrija, ali ni bilo simetrije v neokusnih obtožbah, bo lahko potrdila naknadna podrobna razčlenitev. Tisto, kar se zdi posebej pomembno – morda ravno v razliko od hrvaških razmer – je ugotovitev, da potek in rezultat volilnega dogajanja na Slovenskem kažeta, da enega (preteklega) političnega monizma nismo nadomestili z novim političnim monizmom.

Tudi sicer so bile volilne razmere bolj racionalne kot čustveno obarvane. Morda tudi zato, ker v preteklosti vendarle ni bilo toliko političnih frustracij, kot v drugih vzhodnoevropskih državah. To samo po sebi ni zgledna tolažba. Ocenjujem, da ni pretiravanja v trditvi, da smo Slovenci z volitvami pokazali, da smo že kar zreli za približevanje evropski parlamentarni demokraciji. Pokazali smo, da hočemo biti politični subjekti, ki se ne puste lahkomišelnosti voditi političnim demagogom. Na volitvah je bila prisotna volja politično participirati pri izboru politične smeri Slovenije. Prehod iz enopartijskega sistema v večpartijski sistem je potekal na miren način. Politični zasuk, ki se je zgodil, če realno ocenjujemo slovensko preteklost in vpliv vzhodnoevropskega dogajanja, tudi ni mogel biti nepričakovan. Tudi politična polarizacija – ne le v primerjavi s hrvaškimi volitvami – je bila na slovenskem manjša in to seveda ne le zavoljo različnih volilnih sistemov v obeh republikah.

Populističnega gibanja, vsaj takšnega kot ga poznamo v nekaterih drugih jugoslovanskih okoljih in ki bi imel izrazito demagoško nacionalno obarvanost, pri Slovencih v smislu globljih korenin nismo zaznali. Kako bi lahko na temelju dosežanih delnih opazovanj zarisali profil volilnega obnašanja Slovencev? Na ravni

razlagalne domneve bi lahko rekli: ne pretirana volilna gorečnost, prvine volilnega »ziheraštva«, nekakšna volilna »solidnost«, ki težje prenaša politično pustolovščino.

Volilna kampanja je – gledano torej v celoti – pri nas na slovenskem vendarle potekala relativno umirjeno in tedaj ne preveč politično razviharjeno. S tem nočem trditi, da smo Slovenci tudi na politično volilnem področju »prehajeni proizvod zgodovine« in da si tako rekoč nič »izstopajočega« ne upamo storiti. Trdim le, da ni bilo pretirane volilno poskočne vneme, da je razen nekaterih neprimernih skrajnosti, vendarle, gledano globalno, vse potekalo v mejah volilne znosnosti. Ne nazadnje tudi, če to primerjamo z Evropo (Italija, Francija), kjer so se že veliko bolj izmojstrili v politično pritlehnih volilnih prijemih. To pa seveda lahko tudi pomeni, da se bomo v prihodnje, na prihodnjih volitvah tudi v slovenski deželi v takšnem smislu bolj »izpopolnili«. Res je, da smo bili na trenutke priče nekaterim grobim volilnim propagandnim potezam (volilni plakati, kjer so slovenski komunisti prikazani v družbi s perjanicami stalinizma; partijske »rehabilitacije« nekaterih bivših komunistov; »deložiranje« bivših oblastnikov tik pred volilnim zdajci – ne da bi pri tem vsem tem pojavom pripisoval enako težo), ki pa vendarle niso identifikacijsko obarvale celotno volilno politično prizorišče. Protagonisti teh potez so se relativno hitro zavedali, da se takšne dvomljive poteze vračajo kot politično volilni bumerang, ki ga slovenski povprečni politični želodec politično uglaseno ne prenese. Na temelju sedanjih razčlenitev je težko tehtno govoriti o takšni ali drugačni volilni kulturi na Slovenskem. A vendar: bila je prej »umirjena« kot politično ekscesna, tako v fair playu kot tudi v volilnih malopridnostih. Očitno smo se na obeh ravneh šele učili. Kako bo v prihodnje – nove volitve lahko pričakujemo že v letu dni – pa bo veliko odvisno tudi od delovanja sedanjega parlamenta in obnašanja poslancev v njem in kako se bodo pokazale politične stranke: ali zgolj kot prekupčevalke z volilnimi usmeritvami državljanov ali pa kot resne posredovalke volilnih teženj državljanov.

II

Razčlenitev slovenskega volilnega procesa 1990 pokaže, da so se državljani vadili (ali so se tudi navadili, je seveda drugo vprašanje) v razbiranju ponudb političnih programov in da so politične stranke izkazovale politično tržni pogum. Politične stranke – Slovenci za sedaj z njimi ne kažejo znakov politične zasičenosti – so očitno ne le vsrkale, ampak tudi izrazile realni politični pluralizem v Sloveniji ter politične spopade ter procese, do katerih je prihajalo.

Demos je kot politična koalicija, na katero se večina Slovencev volilno politično naslanja, dosegel zelo pomembne rezultate pri volitvah za slovenski parlament in se tako v volilno vzpostavljeni razpored političnih sil dejansko zapisal v slovenski politični prostor kot nesporni parlamentarni zmagovalec. Čeprav je Demos zloženka različnih političnih sestavin, za sedaj ne kaže (vsaj javno ne) velikega razpona polariziranih stališč. Seveda že sedaj kot demokratična politična povezava ni politično enoličen. Toda če bo tudi ZKS-SDP oblikovala (in dopuščala) znotraj sebe frakcije in različne tokove, ni politološko neutemeljeno pričakovati tudi morebitno raznosmernost znotraj Demosa in tudi politično rivalsko razpoloženje med političnimi zavezniki.

Kljub volilnemu porazu, ki ga je doživela ZKS-SDP, če pod porazom ocenjujemo na temelju volilnih rezultatov vzpostavljen umik iz oblasti v opozicijo, je ZKS-

SDP dokazala, da še daleč ni stranka politično izčrpanih ambicij. Raziskovalno bi kazalo preizkusiti, kakšno vlogo je pri tem imelo dejstvo, da je ZKS-SDP obračunala z velikim delom svoje politične dediščine. To naletava na različno stopnjo zaupanja v različnih političnih plasteh slovenske družbe. Prav izhajajoč iz dejstva, da je med posameznimi političnimi strankami ZKS-SDP po številu oddanih glasov za družbenopolitični zbor na prvem mestu, kar njen globalni volilni poraz vendarle relativizira, je mogoče zaključiti, da ZKS-SDP ohranja energijo političnega realizma.

Volilni rezultat Socialistične zveze Slovenije je politično zelo zgovoren. Zelo pozna organizirnost v samostojno politično stranko, politično nerazumno dolgo iskanje lastne politične istovetnosti ter nato volilni neuspeh, zanesljivo kaže na vzročno – posledično povezavo. Vendar tudi tako volilno skrčena socialistična zveza Slovenije bo politično preživela. Socialno vprašljivi učinki tržnega gospodarstva in potreba državljanov po viziji socialno pravičnejše in manj krivično razlikovane družbe bodo ob pametnem strankinem vodstvu nedvomno okrepili vlogo SZS.

Slovenska politična scena potrebuje »tretji blok«, ZSMS-Liberalno stranko. Ta politična skupina je v preteklosti, ko še ni bila politična stranka, nosila na politično prizorišče številna družbenopolitično izzivna vprašanja. V poselitvijo slovenskega političnega prostora s »tretjim blokom«, je tudi ZSMS-Liberalna stranka funkcionalno vključena v novonastajajočo politično dinamiko na gibljivi črti »pozicija-opozicija«.

III

Ali so se volilci v Sloveniji, ko so se odločali za svoje predstavnike v slovenski parlament, opredeljevali predvsem za stranke, ali za osebnosti, je vprašanje, na katere ni mogoče odgovoriti enoznačno. Vsekakor je potreben diferenciran in selektiven pristop. Očitno je tudi glede tega vprašanja razlika, ali govorimo o etabliranih političnih strankah, ali pa o tistih, ki so se šele v zadnjem obdobju pričele uveljavljati na slovenskem političnem prizorišču. V tej zvezi je zanimiv pojav volilni uspeh slovenskih krščanskih demokratov. Na volilnem, oziroma na političnem prizorišču so se pojavili relativno pozno, medtem ko so že nekaj časa delovale druge »nove« politične zveze. Če trdimo, da so se slovenski krščanski demokrati na političnem odru pojavili relativno pozno, s tem nočemo reči, da so bili torej največji »ziheraši«, da so pogledali na politični oder šele tedaj, ko so že drugi bolj ali manj varno pionirsko utrli politično pot na družbenopolitično prizorišče in ko je bilo že bolj ali manj politično jasno, da je politični pluralizem utrjeno dejstvo, ki je neustavljivo. Vendar ob vsem tem ne moremo mimo ugotovitve, da so bili kristjani v preteklosti često (bolj ali manj) grobo odrinjeni in potiskani na politično obrobje in da je to v njih tudi pustilo nekakšen pogojni politični refleks. Seveda pa vse to – konec koncev – bolj govori o tistem trdem in dogmatskem krilu avantgardnega partijskega establishmenta, ki je to ne le dopuščal, ampak tudi vzpodbujal, kot pa to govori o ravnanju samih kristjanov, ki so se začeli politično udejstvovati. V slovenski politični kulturi je še ohranjen stereotip, ki postavlja enačaj med krščanskimi demokrati in klerikalizmom na eni strani, pa tudi med komunisti (prenovitelji) in boljševizmom na drugi strani. Izkazovati politično odraslost bo tudi pomenilo odmikati se od zgoraj omenjenih vzorcev in stereotipov.

Javnomnenjske raziskave so v začetku napovedovale precej manjši uspeh krš-

čanskih demokratov kot pa se je to dejansko zgodilo. Vsaj na ravni razlagalne domneve je mogoče reči, da del anketirancev v raziskavah javnega mnenja (ki pa je očitno preferiral krščansko politično usmeritev) ni imel zaupanja v verodostojnost, spodobnost, spoštovanje tajnosti raziskav in morda tudi zavoljo tega ni povedal svojega prvega političnega mnenja.

Vse zgornje ugotovitve me lahko vodijo v sklep, da so se volilci opredeljevali predvsem za stranko slovenskih krščanskih demokratov, manj pa za konkretne osebnosti iz te stranke, ki so bile – seveda tudi iz objektivnih razlogov – manj poznane v javnosti in torej v širši zainteresirani javnosti manj osebno politično profilirane.

Povsem kaj drugega je mogoče reči za Slovensko demokratično zvezo. Ta stranka je bila s svojimi predstavniki vendarle že dalj časa na slovenski politični sceni. Njihovi politični predstavniki so sprožili vrsto pomembnih političnih, ustavnih, ekonomskih in kulturnih pobud. Vodstvo te stranke so torej sestavljali v javnosti že afirmirani javni delavci, kulturniki, pisatelji, znanstveniki, univerzitetni delavci. Ljudje so poznali njihova osebna stališča, poglede, komentarje ob pomembnih razpotjih slovenskega družbenega dogajanja v zadnjem obdobju. Vse to vodi v zaključek, da so se v takšnem primeru volilci bolj opredeljevali za osebe (na primer Janša, Bučar, S. Hribar, Šeligo), kot pa za samo stranko oziroma njen program. Da je temu dejansko tako, me utrjuje tudi relativno slab volilni uspeh SDZ na volitvah v Ljubljani, kjer stranka ni nastopila z vidnejšimi imeni in z bolj znanimi osebnostmi.

IV

Slovenska zainteresirana javnost je volitvam za predsednika predsedstva republike Slovenije pripisovala znaten pomen. Ta pomen, ki so ga volilci pripisovali volitvam »za očeta naroda«, v bistvu presega vlogo in dejanske ustavnopravne in politične pristojnosti predsednika Predsedstva republike Slovenije. Na trenutke se je zdelo, kot da so volitve za slovenski parlament – ta ima seveda v rokah pomembne vzvode odločanja – stopile v ozadje. Bržčas je razlog iskati – med drugim – tudi v tem, da sta se za ta položaj potegovali dve najbolj izraziti politično in družbeno najbolj profilirani osebnosti sedanje slovenske politične scene: Pučnik in Kučan. Vsakdo izmed njiju je poosebljal, vsak seveda na svoj način in z različnim predznakom, politično dogajanje na slovenskem političnem odru in že s samim tem dejstvom naravnost vabil volilce za jasno odločitev za ali proti enemu kandidatu. Ko je postala Demosova zmaga na parlamentarnih volitvah razvidno dejstvo, je ne nepomemben del slovenskega volilnega telesa videl v Kučanu tudi dejavnik uravnovešenja ene, »demosove« oblasti z drugo, »predsedniško Kučanovo«. To si lahko razlagamo tudi kot nekakšno previdnost vsaj določenega dela slovenskega političnega telesa, da se ne opredeli za popolno, radikalno zamenjavo oblasti, s posledicami, ki jih v vseh končnostih in rezultatih ni mogoče predvideti.

Izvoljeni kandidat za predsednika Predsedstva republike Slovenije, je bil kandidat na listi ZKS-SDP in tudi Socialistične zveze Slovenije. Vse to je sprožalo tudi vprašanje, ali je tedaj Kučanova izvolitev širši volilni uspeh komunistov prenoviteljev ob podpori sicer (politično relativno skrušene) socialistične zveze Slovenije, ali pa je to v prvi vrsti kandidatov osebni uspeh. Zdi se, da se to vprašanje postavlja preveč v kontrapunktirani politični formuli. Po moji presoji to kaže na obojen uspeh: stranke in kandidata. Stranke v tem smislu, da je znala vzpostaviti med

svojim bivšim voditeljem (Kučanom) in svojim prenoviteljskim programom očitno kontinuiteto in medsebojno organsko rast. Kučan je »rasel« ob prenovljeni stranki, stranka pa je rasla in se »popravljala« ob Kučanovih usmeritvah. Predsedniška izvolitev pa je seveda tudi Kučanov osebni uspeh. Ni mogoče mimo razlage, a je bila zaznava večinskega dela slovenskega političnega telesa, da gre v primeru Kučana za politika realnih presoj tudi v zapletenih in tveganih položajih, za politično razumno držo, ki se je utrdila ob soočenjih na zapleteni in včasih naravnost konfuzni in politično nasilni jugoslovanski politični sceni; da so se volilci zavedali, da bo taka drža še kako pomembna in potrebna v nadaljnjih slovensko-jugoslovanskih soočanjih. Vse zgoraj omenjeno je soodločujoče vplivalo na kandidatovo izvolitev in mu dalo verjetno tudi nekatere, sicer v javnosti potajene in zatajevane politične naklonjenosti.

V

»Fenomen Kramberger« terja – v zvezi z volitvami za predsednika Predsedstva republike Slovenije posebno politološko razčlenitev. Odločitev spustiti se v volilni boj za mesto predsednika Predsedstva republike Slovenije v »lastni politični režiji«, zlasti še ob protikandidatih, za katerimi vendarle stoji organiziran in razvejan strankarski aparat, je mogoče doumeti le ob upoštevanju posebnih psiholoških sestavin kandidatove osebnosti. Toda kakršnikoli so že bili motivi omenjenega kandidata, da se je vključil v volilno tekmo, bi bilo skrajno poenostavljeno in enostransko to razlagati z nekakšnim osebnim (političnim) čudaštvom ali (politično) komercialnimi vzgibi.

»Populizem« Krambergerjevega kova v sebi ni imel zagnanih demogoških prvin. V njem se je prepletala težnja nuditi volilcem nekaj povsem »svojega« in politično »specifičnega« in to povedano in politično oblikovano brez zavor in političnih ovir. Torej politično »plasirano« na način, ki mu drugi predsedniški kandidati pač glede na svojo zaznavo politike in volilnega boja, niso niti mogli niti želeli slediti. Predsedniški kandidat Kramberger je v volilni kompanji, katere samo grobi zunanji videz bi lahko bil označen kot nesvojski za slovenske politične razmere, pokazal tudi naraven smisel za politično nesramežljivo utrjevanje svoje volilne in politične podobe. V nekem smislu izkustveno in intuitivno zaznavajoč ekonomske in socialne probleme predvsem marginaliziranega dela slovenskega volilnega telesa (ki ni tako majhen kot so si to predstavljali nekateri arhitekti in strategji volilnih kampanj v slovenskih političnih strankah), je predsedniški kandidat Kramberger znal potiskati v ospredje tiste preproste, a življenjske volilne teme, ki žgoče žulijo »navadnega«, »pozabljenega«, »odpisanega«, »nepomembnega« slovenskega volivca. Ta vprašanja zanesljivo ni sprožal z vnaprej planirano demagogijo, temveč v določeni meri predvsem tudi z iskreno vero v svoje »mesijansko« poslanstvo politično ponižanih in ekonomsko razžaljenih.

Fenomena Kramberger pa seveda ni mogoče razlagati le na zgoraj razgrnjenih točkah. Fenomen Kramberger je kot predsedniški kandidat večplasten. Očitno je, da je volilno pritegnil tudi določen del ekonomske in socialno ne ravno tako slabo stoječih pripadnikov bivšega establishmenta, ki jih je politika, ki se je delala oziroma domišljala, da je dejansko »osvobajajoča«, v veliki meri razočarala in so jezni izhod poiskali tudi v oddajanju glasov Krambergerju. Oddajanje glasov Krambergerju seveda predvsem kot protikandidatu drugih, s partijskim aparatom podprtih predsedniških kandidatov. In končno, fenomen Kramberger je pritegnil

tudi del tistih volilcev, ki niso doumeli izvirnih Krambergerjevih volilnih namer, ali pa so se delali, da jih ne doumejo in se jim je Krambergerjev nastop zdel kot igriva in po svoje privlačna manifestacija »politike kot spektakla«.

VI

Slovenski parlament se je torej volilno »zgodil«. Volitve vanj so se izkazale, razumljivo, tudi kot nakazovanje dosedanjih političnih razmer in kot nakazovanje drugačnega političnega sistema, ki bo slonel na spremenjenih, če ne že na naravnost povsem novih vrednotah. Šele z volitvami 1990 je prišlo na Slovenskem do reafirmacije volitev kot svobodnih in demokratičnih volitev, saj so bile prejšnje volitve delegatskega izvora bolj preobleka za dirigirano politično investituro.

Seveda je čas po volitvah tudi že čas prvih političnih bilanc in družbenih inventur. Vedno bolj bo stopala v ospredje za demokratizacijo slovenskega parlamenta nujna interakcija poslancev z volilnim telesom. Za angažirano politično javnost v Sloveniji ne bo nepomembno ugotavljati, kdo ima (odločujoč) vpliv na obnašanje poslancev in na proces odločanja v slovenskem predstavniškem telesu. Ali bo vpliv slovenske družbe na tokove odločanja o skupnih zadevah možen samo prek političnih partij? Vse to odpira tudi problem strankarske discipline in vloge tistih strankarskih »whipov« (»bičev«), ki bodo glasovalno »vkup zganjali« poslance in skrbno opazovali njihovo ravnanje.

Vsekakor bi kazalo vzpodbujati občutljivost nosilcev političnega odločanja za interese in mnenja državljanov in tako omogočiti ustvarjanje mehanizmov za polaganje računov o aktivnostih poslancev. Vlada se očitno ne bo hotela izogniti zagotavljanju kanalov komunikacij, prek katerih bo mobilizirala javno mnenje in si zagotavljala podporo glede konkretnih političnih in gospodarskih ukrepov. Prav bi tudi bilo vlado stalno potiskati v položaj, da se bo podvrgla nadzoru kot pomembnemu vzvodu za njeno legitimnost. Za pravo vrednotenje slovenskega parlamenta in vlade bo važno ugotavljati, kakšno je mesto teh institucij do drugih središč (politične) oblasti. Podlaga demokratične parlamentarne oblasti se v dinamiki družbenega razvoja mora neprestano obnavljati in potrjevati tudi odgovornosti poslancev do volilcev. Tudi slovenski parlament se bo srečal s problemom, kako dosegati maksimum ekonomičnosti pri svojem delu in minimum odvečnega razsipanja družbenih moči. Ta problem bo v slovenskem parlamentu še posebej zaostren, saj dosedanja struktura kaže, da imamo pravzaprav opravka le z »polparlamentarno skupščino«; zbor združenega dela in zbor občin sta v parlamentarnem smislu vendarle tujka. Za sedaj imamo še vedno oblikovan »parlament«, ki je hibrid med predstavniškim telesom in (odmirajočim) delegatstvom. Še precej nam manjka, da bo slovenski parlament *constituens* slovenske politike. Prostor v slovenskem parlamentu je odprt; lahko bi rekli »the floor is open« in hitro se bo tudi pokazalo, kdo se bo v slovenskem parlamentu zatekal tudi v ideološko mobilizacijo za dosego praktičnih političnih akcij in rezultatov.

Aktualno je vprašanje, kateri sloji so koga volili, kako je s slojevsko strukturo slovenske družbe. Torej: partije se bodo morale vedno bolj spraševati, kakšno je družbeno tkivo, iz katerega rastejo volilci-državljeni, ki so se za določeno partijo opredeljevali. In seveda: kako v parlamentarne odločitve prevajati težnje socialnih (ciljnih) skupin, ki jih predstavljajo. Zato bodo poslanci še kako morali v svoja volilna okrožja, ki jih tudi ne bodo mogli smatrati le za glasovalna lovišča v času volitev. Kaj kmalu se bo izkustveno pokazalo, da je odgovorna družba tista druž-

ba, ki ima razumen in razgledan parlament in odgovorno vlado. Politične partije bodo vsrkale široko paleto mnenj tudi o zelo protislovnih vprašanjih in jih bodo potem tudi preoblikovale v vendarle omejeno število političnih alternativ, o katerih se bo odločalo v parlamentu. Tudi na tej točki bomo lahko ocenjevali zorenje slovenskega parlamenta.

Kmalu bo tudi razvidno, kakšno bo uravnovešanje odnosov med poslanskimi »elitami«, še zlasti v družbenopolitičnem zboru. Tu bodo poslanci politično tekmovali v okviru triptiha 1. konflikt, 2. soglasje, 3. integracija (strnitev). O zadevah »slovenskega nacionalnega pomena« bo bržčas dosegano soglasje. Nepremišljene poteze Beograda, ki bi se delal, kot da mu gre za Jugoslavijo, pri tem pa sam nastopil samovšečno samozadostno, bodo iskanje slovenskega nacionalnega soglasja seveda prej olajševale kot otežkočale.

Volilno parlamentarni uspeh Demosa je pokazal, kako se je prejšnji sistem izpel, saj v svoji monistični zadrtnosti ni bil konkurenčno usposobljen in ni vseboval potrebnih nabojev za razvoj. Večstrankarski sistem se je v Sloveniji institucionaliziral. Čeprav ni idealen, ima tiste prednosti, ki povzročajo večjo dinamiko in tekmovalnost. Seveda pa tudi v slovenski porajajoči se parlamentarni demokraciji ostaja vprašanje, kako povečati vlogo državljana volilca in kako vendarle ne vsega prepustiti partitokraciji. Rečeno še drugače: kako približevati in povezovati participacijo in politično reprezentanco ter kako pospeševati možnosti za njuno medsebojno organsko zvezo. Vse to je še posebej aktualno v razmerah množičnih družb, ko prihaja do politične nezainteresiranosti širših družbenih slojev. Ali je res edini izhod v nekakšnem redukcionističnem realizmu Duvergerjeve »demokracije brez ljudstva«?